

М. Д. Карцева, Н. О. Білик,

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, м. Харків

БІЛІНГВАЛЬНЕ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ

У статті розглядається білінгвальне навчання іноземних студентів, теоретично обґрунтовуються дидактичні умови його реалізації. Система підготовки з мови навчання сприяє продуктивному формуванню мовній, професійній, міжкультурній компетентностям іноземних студентів. Досягнення подібної «компетентної» тріади у процесі білінгвального навчання іноземних громадян є підґрунтям успішного засвоєння інофонами професійних знань, формування білінгвальної компетентності й професійної особистості.

Ключові слова: білінгвальна освіта, іноземні студенти, білінгвальна компетентність, дидактичні умови.

БИЛИНГВАЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ

В статье рассматривается билингвального обучения иностранных студентов, теоретически обосновываются дидактические условия его реализации. Система подготовки по языку обучения способствует продуктивному формированию языковой, профессиональной, межкультурной компетентностей иностранных студентов. Достижения подобной «компетентной» триады в процессе билингвального обучения иностранных граждан является основой успешного усвоения инофонами профессиональных знаний, формирование билингвальной компетентности и профессиональной личности.

Ключевые слова: билингвального образование, иностранные студенты, билингвальная компетентность, дидактические условия.

BILINGUAL TEACHING OF FOREIGN STUDENTS

This article deals with the theoretical aspects of bilingual teaching of foreign students. Definition of the concept of 'bilingualism' and its varieties are made. Approaches to professionally-oriented foreign language teaching in non-linguistic institutions of higher education are proposed. Bilingual aspect of professionally-oriented foreign language teaching is reviewed, in teaching foreign students in a foreign language environment in a language that is not native to them too, leading to the search for education techniques that would allow foreign students to achieve high levels of professional competence. Linguistic and methodic foundations of bilingual teaching include methodic essentials of teaching (aims, tasks, regularities, content, methods, resources and etc.) in their inseparable connection with language and communication nature as social phenomena. We have examined the structure of the bilingual professional competence of foreign students and indicated the general characteristics of each component. It is proved that professional competence bilingualism consists of particular competencies, includes knowledge, relations, behavior, linguistic / cultural variants and discursive strategies. The conducted theoretical study gives evidence to conclude that the formation of professional competence of foreign students will be realized at a higher level with a bilingual approach to education if the didactic conditions in which the educational process takes place are taken into consideration and implemented.

Key words: bilingual education, foreign students, bilingual competence, didactic conditions.

Важливим напрямом розбудови вищої освіти України у контексті світової та європейської інтеграції є підвищення якості підготовки іноземних студентів українських ВНЗ. Основою здобуття освіти іноземними громадянами у вітчизняних вишах є система підготовки з мови навчання. Високий рівень мовної підготовки є підґрунтям для успішного засвоєння інофонами професійних знань, формування професійної особистості.

Підвищенню якості компетентісно-орієнтованої іншомовної підготовки іноземних студентів сприяє впровадження у навчальний процес ефективних технологій, однією з яких є білінгвальне навчання, яке передбачає використання двох мов: рідної і нерідної мов. У білінгвальній освіті іноземців мова, яка вивчається, є засобом і метою навчання.

Саме це актуалізує вивчення потенціалу білінгвального навчання, теоретичне обґрунтування дидактичних умов його реалізації, що сприяє продуктивному формуванню мовній, професійній, міжкультурній компетентностям іноземних студентів. Досягнення подібної «компетентної» тріади у процесі білінгвального навчання іноземних громадян допомагає подолати мовний бар'єр.

Практика використання двомовної системи навчання вже набула широкого поширення та розглядається як досить перспективний підхід у країнах Західної Європи, Канаді та США. Особливості білінгвального навчання студентів в Україні та за кордоном представлені у контексті світових мовно-освітніх процесів, у тісному зв'язку з соціально-економічними умовами його розвитку.

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що проблема білінгвізму та двомовної освіти розглядається як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями. Різні аспекти двомовного навчання студентів стали предметом розвідок В. Байденко, Е. Верещагіна, О. О. Леонтєва, Дж. Равена, М. Сігуана, В. Розенцвейга, О. Ширіна, О. Щукіна, І. Зимньої. Досліджуються його історичний (О. Першукова, Дж. Гізлін, Дж. Кроуфорд та ін.), психологічний (Н. Імедадзе, М. Тадеєва та ін.), лінгвістичний (Л. Блумфілд, О. Кузнєцова та ін.), культурологічний (Н. Лавриченко, В. Сафонова, М. Байрам та ін.), дидактичний (О. Локшина, Н. Муқан, А. Сбруєва, Д. Ельснер та ін.) аспекти.

Разом з цим слід зазначити, що систематичне вивчення професійно-орієнтованого білінгвального навчання у немовних вишах майбутніх фахівців з-поміж іноземних студентів знаходиться на початковій стадії свого становлення й розвитку: відсутнє цілісне уявлення про білінгвальне навчання іноземних студентів у вищій школі, недостатньо розроблені його дидактичні особливості та умови ефективності.

У своїй статті ми ставимо за мету теоретично обґрунтувати дидактичні умови ефективності білінгвального навчання іноземних студентів у немовних вищих навчальних закладах.

У різні часи білінгвізм розглядався з позицій лінгвістики у руслі когнітивного й функціонального підходів – з точки зору володіння мовами та їх функціями, а також з позицій соціолінгвістичного підходу, якщо вивчалась соціальна взаємодія мовних спільнот. Питання термінології, визначення та типологія поняття білінгвізму, розгляд конкретних кейсів міжмовної взаємодії в умовах природнього й штучного навчального білінгвізму, явища інтерференції й трансференції – усі ці питання дійсно здаються досить вивченими. Спадок цих досліджень може бути застосований у сучасних реаліях, обговорюючи нові перспективи в іншомовній підготовці іноземних студентів.

Результати дослідження засвідчують, що білінгвальна освіта визначається як: а) освіта, в умовах якої використовуються дві мови; б) освіта більш ніж однією мовою, найчастіше навіть більш ніж двома мовами; в) одна з форм міжкультурної освіти, що ставить за мету виховання бікультурно-орієнтованої особистості; г) навчальні програми, які використовують

дві мови в якості інструменту освіти і самоосвіти при вивченні навчальних дисциплін, що дозволяє підготувати людину до міжкультурної співпраці у різних галузях діяльності у багатомовному світі [4, с. 19].

У педагогічних джерелах вживаються терміни «білінгвальне навчання» та «двомовна освіта», традиційно розглядаючи освіту як результат процесу. Білінгвальне навчання є засобом здобуття білінгвальної освіти та процесом формування особистості, відкритої до взаємодії з навколишнім світом, де іноземна мова виступає не лише як засіб повсякденної комунікації, та і як інструмент пізнання світу спеціальних знань, у результаті якого досягається інтегративний рівень мовної та предметної компетентностей.

Аналіз наукових джерел показав, що теорія білінгвізму зараз перетворилася на самостійну галузь знань, яка розглядається з позицій інтердисциплінарного підходу. Її проблеми досліджує лінгвістика, психолінгвістика, соціолінгвістика, педагогіка та ін. Це зумовлює існування багатьох визначень і підходів до визначення «білінгвізму». Всі визначення білінгвізму, які існують та його окремі види систематизуються за такими критеріями: за джерелом, за характером ідентифікації, за рівнем володіння, за функціями.

Водночас усе різноманіття визначень можна звести до двох концепцій: концепції вузького розуміння білінгвізму, за якою передбачається володіння іноземною мовою як рідною; концепції широкого розуміння білінгвізму, що дозволяє значні відмінності у знанні двох мов, проте передбачає використання другої мови у ситуації спілкування з носієм мови. На нашу думку, найбільше вимогам теперішнього суспільства відповідає концепція широкого розуміння білінгвізму, яка складає основу сучасної білінгвальної освіти.

Якнайбільше адекватним та інтегрованим визначенням є те, яке розглядає білінгвізм як володіння двома чи більшою кількістю мов в одномовній, або у білінгвальній спільноті у відповідності зі соціокультурними потребами, що сформовані самим індивідом й суспільством з когнітивної та комунікативної компетенції на рівні носія мови, а також здатність ідентифікувати себе з двома (чи більше) мовними групами (культурами) чи їх частинами.

Для реалізації концепції білінгвального навчання іноземних студентів необхідно враховувати лінгвістичні та культурологічні закономірності здійснення перенесення в область іноземних мов і зняття інтерференції. З лінгвістичної точки зору проблема білінгвізму полягає в тому, щоб описати мовні системи рідної мови та іноземної мови, проаналізувати структури та структурні елементи двох мов, їх взаємодію, взаємовплив на різних рівнях мови: фонологічному, морфологічному, синтаксичному, лексичному. Аналізуючи білінгвальне навчання у контексті комунікативно-функціонального й особистісно-діяльнісного підходів, виявляється, що його змістовну основу складає іншомовна комунікативна компетентність [3; 4], яка об'єднує лінгвістичний, соціолінгвістичний, прагматичний компоненти та реалізується через рецепцію, продукцію та взаємодію; можлива також і медіація – посередництво при усному або письмовому перекладі.

У результаті двомовного навчання відокремлюється поняття білінгвальної (бікультурної) компетентності [1], яка синтезує мовний, предметний і комунікативно-культурознавчий компоненти, визначаючи паритетний характер всієї моделі. Здатність індивідуального інтелекту зберігати у своїй пам'яті сукупність уявлень, звичок, образ дій двох різномовних народів і психологічну готовність бікультурної мовної особистості до певних розумових і мовних дій. Структурними компонентами білінгвальної компетентності можна назвати наступні: 1) ціннісний; 2) когнітивний; 3) стратегічний. Основними складовими ціннісного компонента є мотивація і потреби. Когнітивний компонент містить знання про рідну та іншомовну культури, а також загальні знання про культуру та комунікації. Стратегічний компонент містить вербальні, навчальні та дослідницькі стратегії учня. Білінгвальна компетентність (у її взаємозв'язку з комунікативною) виступає в якості одного з показників сформованості двомовної особистості.

Отже, за кількістю можливих дій можемо виділити три типи білінгвізму: рецептивний, репродуктивний і продуктивний. За співвіднесеністю мовних механізмів виділяють два типи білінгвізму: змішаний і чистий. За способом зв'язку мовлення кожною мовою з мисленням виділяють безпосередній та опосередкований білінгвізм. У деяких випадках виявляється домінуючий мовленнєвий механізм.

Щодо навчання іноземних громадян у лінгводидактиці використовуються терміни «іноземна мова», «нерідна мова» і «мова-посередник», розглядаючи нерідну мову «як родове поняття, яке включає поняття мови міжнаціонального спілкування», іноземні мови, «що вивчаються в мовному середовищі і поза її» [3, с. 177], мову-посередника як мову, яка використовується як «загальний код» і засіб спілкування у навчальному процесі.

Виділяються три групи контингенту, які приїждять до України на навчання: а) ті, що володіють російською мовою та є вихідцями з країн СНД (Вірменії, Туркменістану, Азербайджану та ін.); б) магістри і аспіранти, які володіють російською або англійською; в) студенти з англійською або французькою мовами-посередниками (іноземці з Китаю, В'єтнаму, Йорданії, Конго, Нігерії, Марокко та ін.). Це білінгви, які є носіями декількох систем спілкування (рідної та іноземної), але з різним рівнем сформованості компонентів іншомовної комунікативної компетентності або з «обмеженим білінгвізмом».

Психологічні спостереження стосовно іноземних студентів, що навчаються на нерідній мові, показують, що мова навчання стає засобом абстрагованого мислення. У студентів, які спираються на рідну або іноземну мову як мову-посередника при вивченні мови країни навчання, діють «правила перекодування» та з'являється білінгвізм змішаний, який виникає у тому випадку, якщо той, хто вивчає мовну систему з комунікативними цілями в одній і тій же ситуації використовує різні мови. При змішаному білінгвізмі між мовними механізмами, що дотичні до породження різномовних дискурсів, виникає зв'язок.

При навчанні цієї категорії студентів іноземної мови не обов'язково формується двомовність, але створюються умови для формування когнітивної бази, яка використовується ними для своїх професійних потреб або для перетворення себе у білінгва. Формування білінгвізму можна пов'язати з розвитком різних видів мовленнєвої діяльності на тій чи іншій мові.

На думку І. Зимньої, у центрі уваги методистів та викладачів постає не просто учень (або студент) як суб'єкт процесу навчання, а бікультурна, білінгвальна мовна особистість, яка здатна до адекватної соціокультурної діяльності в умовах іншої мовної та культурної спільноти [2, с. 31].

Складнощі двомовного навчання іноземних студентів можна пояснити трьома основними факторами: адаптивністю, яка вивчається й впливає на активізацію або уповільнення процесу навчання; семіотичністю, яка впливає на процес встановлення кореляції між знаками (фонетичного, лексичного, граматичного рівнів) двох мов; когнітивністю, яка впливає на оволодіння поняттями, а разом з ними їх денотатами з подальшим переосмисленням у мові-рецепторі.

Дидактична модель білінгвального навчання іноземних студентів включає наступні компоненти: а) цільовий, який визначається формуванням професійної компетентності з використанням двох мов як способу пізнання, самопізнання і саморозвитку; б) змістовний, який наповнюється формуванням знань, мовних та мовленнєвих умінь в області різних дисциплін різними мовами; в) технологічний розкриває методи й способи організації процесу білінгвального навчання,

при якому досягається ефективне освоєння змісту, формування культури мислення і високий рівень володіння мовами для спеціальних цілей.

Цілі й зміст двомовного навчання студентів-іноземців співвідносяться зі способами реалізації завдань навчання, з формуванням професійної компетентності білінгва як кінцевого результату навченості, тобто досягнень певного рівня, що дозволяє йому вступити в міжкультурну професійну комунікацію. Професійна компетентність білінгва синтезує мовний, культурознавчий, предметний компоненти та складається з окремих компетентностей. Структурними складовими є: а) мотиваційно-поведінкова формується цілями, потребами іноземних студентів, стимулює творчий прояв інтересу до майбутньої професії, сприяє створенню позитивної мотивації; б) когнітивна визначається рівнем знань, але досліджуваного предмета (синтез загальних і білінгвальних (бікультурних)); в) стратегічна, яка застосовує вербальні, навчальні та дослідницькі стратегії.

Зміст навчання співвідноситься як з одержуваними білінгвальними і професійними знаннями, які використовуються в процесі навчання (предметний аспект), так і з білінгвальними навичками і вміннями застосування цих знань з метою здійснення комунікації (процесуальний аспект). Взаємозалежне навчання різним видам мовленнєвої діяльності дотримується на всіх етапах білінгвального навчання іноземної мови, направлено на одночасне формування умінь аудіювання, читання, говоріння, письма, перекладу на основі тексту, що має на увазі використання кожного з цих видів мовленнєвої діяльності і як мети, і як засобу навчання для забезпечення позитивного взаємного впливу видів мовленнєвої діяльності на розвиток кожного з них. Основу взаємопов'язаного розвитку мовленнєвих умінь у всіх видах мовленнєвої діяльності становить перенесення умінь з одного виду мовленнєвої діяльності в інший (позитивний вплив наявного досвіду на завоювання навчального матеріалу).

Висновки. Таким чином, процес білінгвального навчання іноземних студентів буде ефективним, якщо послідовно реалізована сукупність наступних дидактичних умов: особливості (цілі, зміст, закономірності та принципи навчання) моделей навчання; формування білінгвальної професійної компетентності іноземних студентів як інтеграційна якість особистості майбутнього фахівця і як інтегрований критерій ефективності білінгвального навчання іноземних студентів; урахування мотивації навчання іноземних студентів у вітчизняних ВНЗ; особистісно-професійна готовність педагога до проектування і реалізації білінгвального навчання.

Перспективним напрямком дослідження є розробка рейтинг-контролю, який забезпечує єдність нормативно-технологічного й особистісно-орієнтованого підходів у білінгвальному навчанні.

Література:

1. Брыксина И. Е. Модель билингвального / бикультурного языкового образования в высшей школе / И. Е. Брыксина // Вестник Тамбовского университета. Серия Гуманитарные науки. – № 3 (83). – 2010. – С. 123–131.
2. Зимняя И. А. Лингвопсихология речевой деятельности / И. А. Зимняя. – М. : Моск. психол.-соц. ин-т; Воронеж : НПО «МОДЭК», 2001. – 432 с.
3. Маркосян А. С. Очерк теории овладения вторым языком / А. С. Маркосян – М. : УМК «Психология», 2004. – 382 с.
4. Певзнер М. Н. Билингвальное образование в контексте мирового опыта: монография / М. Н. Певзнер, А. Г. Ширин. – Новгород : НовГУ, 1999. – 96 с.
5. Першукова О. О. Погляди зарубіжних вчених на сутнісні характеристики двомовної та багатомовної освіти / О. О. Першукова // Міждисциплінарність як методологія гуманітарних наук : мова, освіта, культура : зб. наук. праць за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф. (26–27 квітня 2012 р.). – Умань : П П Жовтий О. О., 2012. – С. 122–125.